

МОВНА СИТУАЦІЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ ІНДІЇ: КОЛОНІАЛЬНИЙ ПЕРІОД

Битко Н. С.

кандидат філологічних наук, доцент
Міжнародний університет бізнесу і права
ORCID 0000-0003-2545-0289

Ця публікація продовжує цикл статей, присвячених вивченню мовної ситуації як фактору розвитку англомовної лексикографії Індії. В роботі розглядаються основні параметри мовної ситуації Індії в колоніальний період, який є визначальним для подальшого положення й розвитку англійської мови в країні. Застосування діахронного підходу при описі та аналізі складових мовної ситуації в Індії дозволяє виявити певну стабільність кількісних, якісних і оцінних параметрів щодо корінних мов країни й кардинальні зміни щодо до положення англійської мови. Так, кількісний параметр англійської мови в Індії відображає зміни демографічного показника, національної приналежності й професійної зайнятості людей, які володіють англійською мовою. На якісному рівні мовна ситуація в Індії залишається багатомовною, гетерогенною і нерівноважною та поповнюється ще однією мовою індо-європейської сім'ї – англійською. Протягом періоду колонізації англійська проходить на оцінному рівні стадії від сприйняття її як мови торговців і місіонерів до прийняття корінним населенням країни як засобу отримання знань, можливості соціального зростання в суспільстві, інструменту спілкування не тільки з британцями та іншими іноземними громадянами, а й, враховуючи багатополюсну мовну ситуацію в регіоні, з мешканцями інших регіонів країни. Таке положення англійської мови в країні веде до зміни її функціональних характеристик. Найбільш значущими виявляються політична, педагогічна функції і функція мови посередника. Їх реалізація вимагає активного розвитку лексикографічної практики, яка проявляється у створенні на матеріалі англійської мови глосаріїв, словників, як двомовних, так і тлумачних, що описують у залежності від мети упорядника, особливості лексичного складу мови в Індії.

Ключові слова: англомовна лексикографія в Індії; колоніальний період; мовна ситуація; кількісні, якісні й оцінні параметри.

LINGUISTIC SITUATION AS THE DEVELOPMENT FACTOR OF THE ENGLISH LANGUAGE LEXICOGRAPHY IN INDIA: THE BRITISH RAJ PERIOD

Bytko N. S.

candidate of philological sciences, associate professor
International University of Business and Law

The given paper features the second part of the extended research focused on the investigation of the linguistic situation as a development factor of the English language lexicography in India. Thus, in this article the main parameters of the linguistic situation during the British Raj period, with English being the case study, are scanned. The diachronic approach used towards the analysis of the linguistic situation constituencies elicits certain stability of quantitative, qualitative and evaluative parameters as regards local languages in India and the pivotal changes as regards English. The English language quantitative parameter mirrors the fluctuation in demographic rate, national identity and professional occupancy of English speaking population in India during the Raj period. The qualitative parameter of linguistic situation being enriched by another Indo-European language, maintains its multilingual, heterogeneous and unbalanced features. The English language evaluative

parameter reveals the main stages of the colonial language incorporation into the linguistic situation in the country. English in India goes through the perception as the language of traders and missionaries into its adoption as a means of education obtainment, social stability access and interaction mechanisms both with foreigners and citizenry of other multilingual country regions. Such position of English in colonial India prompts the alteration of its functional characteristics with political, pedagogical and lingua franca functions being the most essential. Their actualization is only feasible due to the flourish of lexicographic practice in colonial India. Thus, the English language serves the base for a number of glossaries, bilingual and explanatory dictionaries describing various lexical layers of English in India.

Key words: *the English language lexicography in India; the British Raj historic period; linguistic situation; quantitative, qualitative and evaluative parameters.*

Вступ. Дана публікація продовжує цикл досліджень, присвячених трансформаційним процесам у мовній ситуації Індії, що розглядається як контекст, у рамках якого відбувається розвиток англомовної лексикографії. Нагадаємо, що попередні роботи описували параметри мовної ситуації в Індії в добританській період також з точки зору особливостей лексикографічної практики того часу (Битко, 2019; Битко, 2018).

У цій статті об'єктом аналізу є мовна ситуація в Індії в колоніальний період, з XVI по XX століття, протягом якого і мали місце найбільш активні процеси в області англомовної лексикографії. Закономірно, що основна увага приділяється англійській мові, яка за цей час проходить всі етапи інкорпорування в мовну ситуацію країни.

Предметом вивчення виступають кількісні, якісні і оцінні параметри мовної ситуації в країні з точки зору місця, що займає в ній англійська мова. Застосування діахронного підходу поряд з описовим і аналітичним **методами** дозволяє виявити соціо-лінгвістичні характеристики варіанту англійської мови, що формується в країні. Ці характеристики зумовлюють і особливості його подальшого лексикографування.

При аналізі кількісного параметра розглядаються зміни демографічної складової мовної ситуації, викликані появою носіїв англійської мови на території субконтиненту. Особлива увага приділяється комунікативній складовій, що характеризує роль англійської мови як для британців, так і для місцевих жителів.

Дослідження якісного параметра мовної ситуації колоніальної Індії передбачає встановлення лінгвістичного характеру ідіомів і особливостей виокремлення металекта в багатомовній країні.

Вивчення оцінного параметра, який стосується англійської мови в Індії часів колонізації, спрямоване на відображення не тільки змін у сприйнятті мови корінним населенням, а й у виявленні функцій англійської мови в історичний період, що вивчається.

Результати та обговорення

Інкорпорування англійського компонента в мовну ситуацію Індії

Початком інкорпорування англійської мови на територію Індостану прийнято вважати 1579 рік (Mehrotra 1998), коли перший британський єзуїтський священник Томас Стівенс (Thomas Stevens), рятуючись від гонінь в Єлизаветинській Англії, вступив в суспільство Ісуса (Society of Jesus) і

відправився із Лісабона з місією на Гоа, де очолив пізніше єзуїтський коледж (Jesuit College) в поселеннях Маргао і Рачол (Dharwadker, 2002: 96). Через кілька років, у 1583 році, на Гоа з'являються ще четверо англійців (Ralph Fitch, John Newberry, James Story, William Leeds), яких португальці, як зазначає І. Льюс, привезли як полонених (Lewis, 1991).

Офіційна поява британців в Індії пов'язана з діяльністю акціонерного товариства "Ост-Індська компанія", яке, згідно з указом Єлизавети I, було створено 31 грудня 1600 року і отримало привілей вести торговельні операції в країні¹. Протягом перших десяти років в Індію було відправлено три торговельні експедиції, власне ж освоєння Індостану почалося із заснування факторій у Сураті (1612) і Мадрасі (1640). До 1647 року Британія мала вже 23 факторії, в 1668 році Компанія орендувала Бомбей, отриманий країною як придане Катерини Браганської від Португалії, а в 1690 заснувала власне поселення в Калькутті².

Наступні століття в Індії були сповнені політичними інтригами і військовими конфліктами, спрямованими на зміцнення позицій Британської корони в країні.

Так, у багатьох землях владу отримували підконтрольні британцям правителі (наприклад, першим, залежним від Ост-Індської компанії навабом Бенгалії, Бихара і Оріссі, став могольський генерал Мір Джафар Алі Хан Бахадур), які віддавали Компанії права стягувати податки, встановлювати внутрішні митниці і систему оподаткування, проводити фіскальну політику, контролювати внутрішню і зовнішню торгівлю.

Військові дії в Індії почалися з рішення Ост-Індської компанії отримати власні територіальні володіння в країні. Карнатікські війни (1746 – 1763) мали наслідком витіснення інших європейських торгових гравців, зокрема, Французької Ост-Індської компанії, з регіону Карнатіка.

Далі були англо-майсурські війни (1767 – 1799), що сприяли встановленню гегемонії Компанії в Південній Індії; англо-маратські війни (1775 – 1819), які призвели до краху однієї з могутніх індійських держав – Маратхської конфедерації і встановлення впливу Британської корони над значною частиною Західної і Центральної Індії.

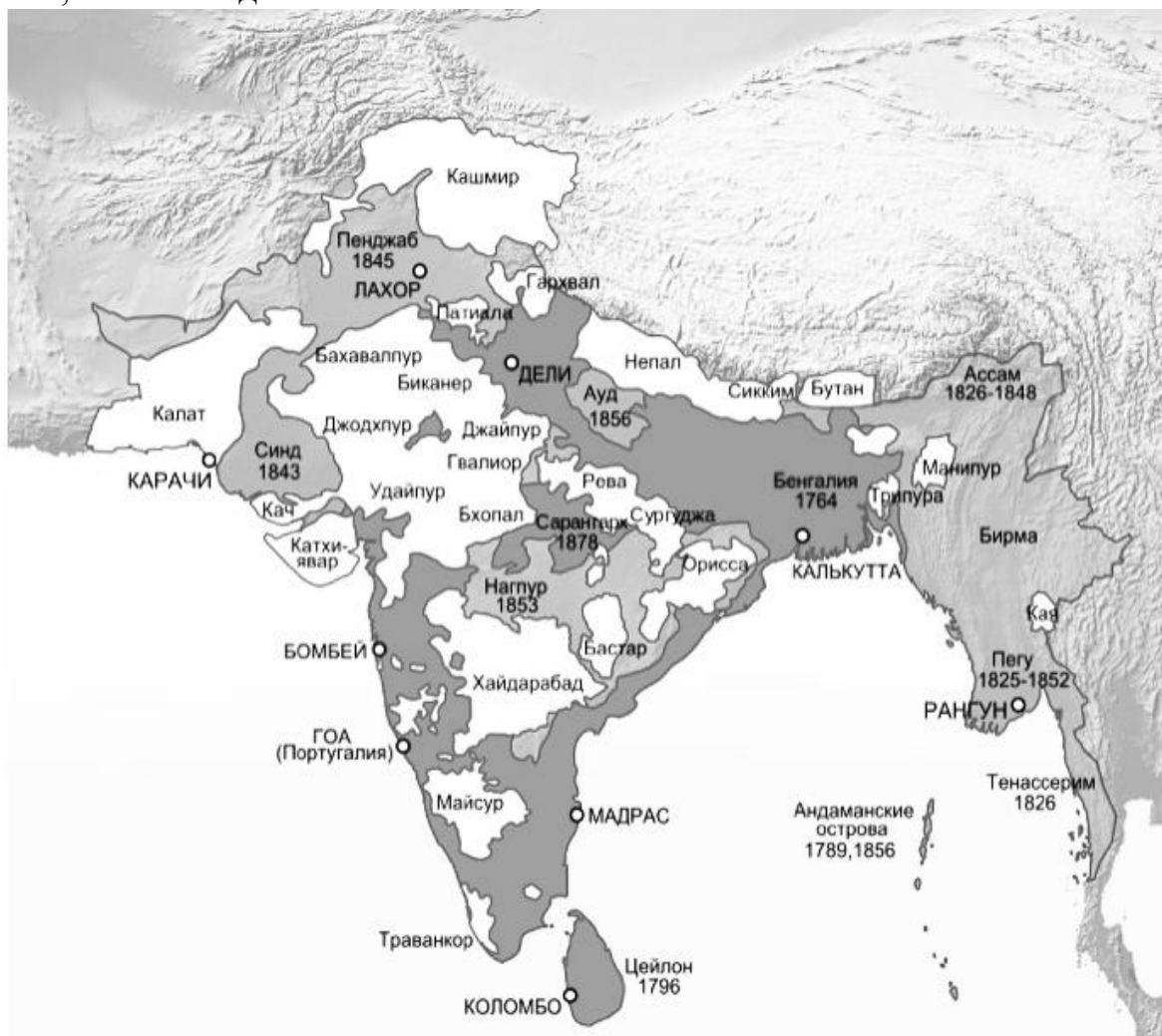
Англо-непальська війна (1814 – 1816) зробила Непал залежним від британців; англо-бірманські війни (1823 – 1887) стали причиною перетворення Бірми в повну колонію. Дві англо-сикхські війни (1845 – 1849) призвели до анексії Пенджабу і розчленування держави сикхів. Кілька військових експедицій XIX століття ще більш посилили становище британців на північному заході Індії.

---

¹ Відзначимо, що компанія мала інтереси не тільки на території Індостану, а й за його межами, що пояснюється прагненням налаштувати безпечні маршрути до Британських островів. Так, наприклад, компанія намагалася захопити Столову Гору на території сучасної ПАР, зайняла острів Святої Єлени і т.д.

² В цей час триває і освоєння субконтиненту іншими Ост-Індськими компаніями. Нагадаємо, що Голландська Ост-Індська компанія була заснована в 1602 році, Данська Ост-Індська – в 1616 році, Французька Ост-Індська компанія – в 1644.

До початку ХХ століття вся територія Індії і значна частина прилеглих держав перебувала під владою Британської корони або становила собою тубільні князівства, залежні від неї.

- Землі Ост-Індської компанії в 1819 році
- Території, які перейшли під Британське управління до 1858 року
- Залежні тубільні князівства в 1858 році

Рис. 1. Розширення Британської Індії в ХІХ столітті

Параметри мовної ситуації Індії колоніального періоду

Кількісний параметр

Проведене дослідження мовної ситуації в добританський період свідчить про те, що мовна ситуація в Індії за кількісним параметром була багатомовною, різнопотужною та багатополусною. Такою для корінних мов Індостану вона залишається і в період європейської експансії. Відносно ж англійської мови

ситуація зазнає кардинальних змін, які стосуються перш за все демографічного і комунікативного параметрів.

Демографічний параметр

Швидке розширення території і сфер впливу Британської корони в Індостані справило значний вплив на демографічний параметр мовної ситуації в аспекті використання англійської мови.

Розуміння цього факту зумовило проведення, починаючи з середини XVII століття, під патронажем Ост-Індської компанії³ низки, по суті, соціолінгвістичних досліджень (*History on Indian Census*). Ці дослідження виявили стрімке зростання населення Індії, яке в тій чи іншій мірі володіло англійською мовою. Вони показали, що якщо в XVII столітті ця категорія була представлена відносно невеликою кількістю послів, місіонерів, торгових представників та працівників інших сфер діяльності (Sinha 1978: 2; Lewis 1991: 14), то на початку XX століття вона налічувала вже декілька сот тисяч вихідців з різних країн, зайнятих у різних областях.

Згідно першого загального перепису населення 1871 року на території Індії знаходилося більше 75 700 британців, з яких на частку цивільних осіб припадало близько 78%. У пояснювальній записці до перепису Генрі Вотерфілд, фінансовий секретар міністерства у справах Індії, відзначає, що в 1871 році в Індії також було 7 000 вихідців з Америки, Австралії та Африки (Waterfield, 1875). Перепис населення 1891 року свідчить про тенденцію до збільшення англосовного населення в Індії, що нараховує на той час 238 499 осіб. З них вихідцями з Британських островів було 100 000, відповідно 138 499 осіб були вихідцями з Австралії, Сполучених Штатів Америки, Канади, а також європейцями британського походження, які народилися в Індії, і нащадками змішаних шлюбів (Baines, 1893).

В цей час приходить розуміння необхідності офіційного документованого підрахунку корінного населення Індії, що володіє англійською мовою. Так, в тому ж переписі 1891 року з'явилося питання про знання іноземної мови, а в переписі 1901 року – питання про знання місцевими мешканцями безпосередньо англійської мови. Переписи наступних років (1911, 1921, 1931, 1941) також мали питання про грамотність в області англійської мови (*literate in English*) (*Census yearwise*) і відзначали постійне зростання кількості населення, що володіє нею. Наприклад, в переписі 1941 року в області Мевар (Mewar) в штаті Раджастхан зазначалося, що з 1 926 698 жителів 5 297 (з них 5 122 чоловіків і 175 жінок) володіли англійською мовою, що в п'ять разів вище, ніж в 1911 році (Dashora, 1942).

Зміни демографічного параметра стосувалися не тільки кількості людей, які володіли англійською мовою в Індії, їх національної приналежності, а й професійної діяльності. Дослідження в області історії Британської Індії свідчать про те, що корінним населенням англійська мова освоювалася завдяки

---

³ Їх мета в основному полягала в подальшому плануванні заходів захисту, збору податків і працевлаштування місцевого населення в областях, що приносять вигоду Компанії.

торговельній, місіонерській, а пізніше активній колонізаційній і анексійній політиці (див, наприклад, Lewis, 1991; S. Rao, 1954; Firth, 1946).

Не дивно, що першими корінними жителями Індостану, які освоїли в деякій мірі англійську мову, були *peons* – перекладачі, що виконували при британських факторіях і функцію розсилних.

Створення британських збройних сил в Індії в XVIII столітті, до складу яких активно набирали індійських солдатів, призводить до формування середовища, в рамках якого дуже швидко набувала поширення так звана *basic English*⁴ (Bragg, 2016).

Активне розширення меж Британської Індії, як було показано вище, привело до зростання необхідності в місцевих жителях, які б володіли англійською мовою. Рішення цієї проблеми Ост-Індська компанія⁵ бачила в активній підтримці служителів церкви, діяльність яких була спрямована на впровадження освіти.

Саме місіонерська діяльність, як зазначає МакАртур, не маючи значного релігійного впливу в силу стійкої культури і релігії місцевого населення, в значній мірі сприяла освоєнню англійської мови і її поширенню завдяки створенню цілком світських шкіл з викладанням англійською мовою (McArthur, 2003)⁶.

Школи були переважно зосереджені в районі таких торгових метрополій Ост-Індської компанії як Калькутта, Бомбей і Мадрас і поступово сприяли появі нечисленного класу місцевих жителів, які володіли англійською мовою практично на рівні білінгвів.

Комунікативний параметр

Поступове збільшення в Індії кількості людей, які володіли англійською, призвело до зміни комунікативного параметра мовної ситуації відносно цієї мови. Сутність зміни полягає в тому, що, починаючи з XVII століття, англійська мова із засобу письмової та усної комунікації переважно вихідців з Британських островів до початку XX століття стає і засобом комунікації місцевого населення в різних сферах життя. Закономірно, що цей процес вплинув на функціональний і оцінний параметри.

У найбільш явній формі, як показують історичні та лінгвістичні дослідження, трансформації комунікативного параметра мовної ситуації в Індії часів колонізації знайшли прояв в (1) письмових роботах, створених європейцями, (2) періодичних виданнях, орієнтованих як на європейців, так і на місцевих жителів, (3) індійській літературі англійською мовою.

⁴ Це призвело і до зворотнього процесу – запозичення індійських слів британськими солдатами, які, як зазначає М. Брагг, також могли 'bolo the bat a tora', тобто говорити трохи місцевою мовою (Bragg, 2016).

⁵ Як вказує А. Вадія, Ост-Індська компанія високо оцінювала, наприклад, роботу преподобного отця Шварца, який переконав раджей Танджуру і Марвару не тільки в необхідності відкриття шкіл для викладання англійської мови, а й у наданні школам 250 пагод кожен рік (Wadia, 1954 : 3).

⁶ Як свідчить Р. Р. Мехротра, програма освіти в місіонерських школах включала в себе, крім Біблії, вивчення робіт Платона та таких творів, як "Подорож Пілігрима" Джона Бун'яна, "Новий Органон" Френсіса Бекона, "Втрачений рай" Джона Мільтона, "Гамлет" Вільяма Шекспіра, перекладу "Іліади" Гомера, виконаного Олександром Поупом (Mehrotra, 1998: 3).

Письмові роботи європейців

Першими письмовими роботами, що представляють англійську мову в Індії, стали листи Ральфа Фітча, опубліковані Річардом Хаклітом (Richard Hakluyt) в 16-томній праці "*The Principal Navigations*", присвяченій історії англійського мореплавання і досліджень (див. Lewis, 1991: 14), і листи святого отця Томаса Стівенса, які вважаються початком формування англо-індійської літературної традиції (див. Ward, 1916: 331-332).

Історики та лінгвісти (Lewis, 1991: 14-16; Rao, 1954; Firth, 1946) відзначають, що значний внесок у розвиток комунікації англійською мовою був зроблений також роботами мандрівника Джона Мілденхола (John Mildenhall (Midnall), який приїхав до Індії в 1599 році і проголосив себе пізніше послом Ост-Індської компанії; роботами капітана першого корабля, що належив компанії та прибув у Сурат у 1608 році, сера Вільяма Хокінса (William Hawkins); роботами купця і дипломата Вільяма Фінча (William Finch), який залишив журнал, сповнений словами дравідського, індо-європейського, португальського походження, які не тільки значно прикрасили саму роботу, але і додали його журналу, як зазначає Івор Льюїс, значну літературну цінність.

Потім з'явилися праці мандрівника Ніколаса Вітінгтона (Nicholas Withington); листи письменника Томаса Коріата (Thomas Coryat) і його робота "*Greetings from the Court of the Great Mogul*", опублікована в Лондоні в 1616 році; манускрипт капелана Едварда Террі (Edward Terry) "*A Voyage to East-India*"; журнали дипломата і посла сера Томаса Роу (Thomas Roe) "*Journal of the mission to the Mughal Empire*"; робота британського лікаря, офіцера медичної служби Ост-Індської компанії Джона Фраєра (Dr John Fryer) "*A New Account on East India and Persia*"⁷ (див. докладніше Foster, 1921; Prasad, 1980).

Прекрасними образчиками письмової англійської мови в Індії стали роботи Джеймса Форбса (James Forbes), сера Чарльза Вілкінса (Charles Wilkins), сера Джорджа Абрахама Грірсона (George Abraham Grierson), Натаніеля Бреєсі Халхеда (Nathaniel Brassey Halhed), Генрі Томаса Колбрука (Henry Thomas Colebrooke), сера Вільяма Джонса (Sir William Jones), Джошуа Маршмана (Joshua Marshman), Уоррена Гастінгса (Warren Hastings) і багатьох інших⁸.

До письмової комунікації британців в Індії відносять також і переклади класичних текстів з санскриту (наприклад, Бхавагадгіти (*Bhagavadgita*), Хітопадеші (*Hitopadesa*), робіт Калідаси (Kalidasa) "*Of Shakuntala recognised by a token*"), а також наукові праці, що описують філологічні аспекти різних мов Індії і літературну традицію Індії⁹ (наприклад, праця сера У. Джоунса (William Jones)

⁷ Саме ця робота мала найбільше значення для укладачів першого словника на історичних принципах *Hobson-Jobson*, як відзначав Г. Юл.

⁸ Необхідно зазначити, що письмова комунікація британців, особливо в перші століття колонізації, є джерелом найбільшої кількості слів, запозичених з корінних мов. Саме ці запозичення всебічно описують уклад життя Індії (Lewis, 1991) і надалі формують лексичну своєрідність індійського варіанту англійської мови.

⁹ В цей час створювалися європейські суспільства по вивченню культури, історії та мов Індії — The Asiatic Society of Bengal (1784), Ecole Nationale de Langues Orientales Vivantes (1795), Society Asiatique (1822), The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland (1823), Deutsche Morgenlandische Gesellschaft (1845).

"*Dissertation on the Orthography of Asiatick Words in Roman Letters*" (1784) є неоцінним вкладом у подальшу роботу письменників і лексикографів, які використовували латиницю).

Періодика колоніальної Індії

У письмовій формі англійська мова використовувалася в Індії і в періодичних виданнях, які досить швидко набували визнання не тільки серед британських колоністів, але і серед корінного населення.

Першою англомовною газетою Індії, як і всієї Південної Азії, стала *Hicky's Bengal Gazette*, яку видавав у Калькутті з 1780 року Джеймс Август Хики (James Augustus Hicky). У тому ж році в Калькутті починає видаватися *India Gazette or Calcutta Public Advertiser*, в 1784 році – *Calcutta Gazette* (ратифікована урядом), в 1785 році – *Bengal Journal, The Oriental Magazine or Calcutta Amusement* та *The Asiatick Miscellany*. Рік по тому починає випускатися щотижневє видання *Calcutta Chronicle and General Advertiser*, в 1788 році – *The Asiatic Mirror and Commercial Advertiser*.

В Мадрасі з 1785 Річард Джонсон починає випуск ще однієї англомовної газети – *The Madras Courier*, що має право публікувати урядові повідомлення. У Бомбеї під контролем уряду випускається, починаючи з 1789 року, *Bombay Herald*, перейменована пізніше в *Bombay Gazette*. У 1838 році починає випускатися перша англомовна газета, видання якої не переривається аж до теперішнього часу, *Times of India* (спершу вона мала назву *The Bombay Times and Journal of Commerce*).

Більшість газет XVII – початку XIX століть належало британцям і редагувалося ними. Британцем був і перший відомий журналіст Індії – Джеймс Сілк Бекінгем (James Silk Buckingham), який очолював посаду головного редактора *Calcutta Chronicle* та активно виступав за свободу преси, правдиве висвітлення місцевих новин і політики уряду.

Першою англомовною газетою, що належала не британцям, а індусу Гангадхару Бхаттачарджі (Gangadhar Bhattacharjee) була *Bengal Gazette*, яка виходила з 1816 року.

Відзначимо, що періодичні видання мовами корінного населення з'являються пізніше, ніж англомовні. Так, першими газетами (1818), що видаються корінною мовою Індостану бенгалі, стали *Samachar Darpan* та *The Bengal Gazetti*; в 1822 році на гуджараті починає випускатися *The Bombay Samachar* (вона видається і в наш час); в 1854 році на хінді – *Samachar Sudha Varshan*¹⁰.

---

¹⁰ На сьогоднішній день, незважаючи на те, що число періодичних видань (понад 40 000) більш ніж сотнею корінних мов Індії перевершує число англомовних газет, більшість англомовних видань (яких є не менше декількох сотень) продовжують займати провідну позицію в публіцистичному світі Індії (*The Times of India, The Statesman, The Telegraph, The Economic Times, The Indian Express* і т.д.).

Розвиток газетної справи в Індії британцями привів до становлення власної індійської журналістики та засобів масової інформації¹¹. Першопрохідцем в області індійської журналістики по праву вважають громадського діяча Раджу Рама Мохана Роя (Raja Ram Mohan Roy), відомого не тільки завдяки соціальним нарисам, а й випуску періодичних видань, у тому числі і англійською мовою (*The Brahmanical Magazine*).

Розуміння важливості письмової комунікації, зокрема періодики, для управління соціальними процесами в Індії часів колонізації призвело до прийняття в 1878 році законодавчого акту *The Vernacular Press Act*, що регулював не тільки роботу преси, а й закріплював використання англійської мови в суспільних сферах життя.

Індійська література англійською мовою

Крім періодики, англійською мовою писемна комунікація в Індії часів колонізації була представлена численними літературними роботами, створеними корінними мешканцями країни. Так, першим написаним англійською мовою і опублікованим в 1794 році став твір Діна Махомеда (Dean Mahomed) "*The Travels of Dean Mahomet*", що становить собою листи вигаданому другу.

До середини ХХ століття з'явилася ціла низка творів різних літературних жанрів і стилів. Багато з англійських робіт, створених у колоніальний період, зараз, як зазначає А. К. Мехротра (Mehrotra, 2003: 6), становлять інтерес лише для вузьких фахівців, але свого часу, написані корінними мешканцями Індії, вони відображали не тільки особливості писемної комунікації англійською мовою, а й її функціональні та аксіологічні аспекти в країні, деякі громадяни якої робили вибір на користь англійської мови як засобу спілкування.

Якісний, оцінний і функціональний параметри

Якісний параметр

На якісному рівні мовна ситуація в Індії часів колонізації є, як і в добританський період, багатомовною, гетерогенною і гетероморфною; дисгармонійною і нерівноважною (див. Битко, 2019). Інкорпорування в неї ще однієї колоніальної мови не змінює і тип мовної ситуації, яка проявляє як ендоглосні, так і екзоглосні риси.

Оцінний параметр

Оцінний параметр мовної ситуації, що стосується англійської мови, зазнає значних змін. Англійська мова в Індії проходить стадії від сприйняття її корінним населенням як мови торговців, місіонерів, колонізаторів до прийняття її як засобу отримання знань, можливості соціального просування в суспільстві, інструменту для спілкування не тільки з британцями, але і, в деяких випадках, з

---

¹¹ Відомими індійськими журналістами колоніального періоду були Бхавані Чаран Баннерджи (Bhawani Chagan Bannerjee), Дварканатх Тагор (Dwarkanath Tagore), Гіріш Чандра Гхосе (Girish Chandra Ghose), Харішандра Мукхарджи (Harischandra Mukharjee), Ішворчандра Відіасагар (Ishworchandra Vidyasagar), Крісто Пал (Kristo Pal), Манмохан Гхош (Manmohan Ghosh), Кешаб Чандер Сен (Keshub Chander Sen) і ін. (Parhi, 2008: 26).

огляду на багатополосну мовну ситуацію в регіоні, з мешканцями інших регіонів країни.

Функціональний параметр

Зміна оцінного параметра щодо англійської мови тягне за собою і зміну її функціональних характеристик. Історія функціонування англійської мови в Індії в період колонізації свідчить про те, що значущими для неї виявляються (1) політична, (2) педагогічна функції і, згодом, (3) функція мови-посередника.

В Індії колоніального періоду ці функції взаємопов'язані і взаємозумовлені. Так, політична функція, тісно пов'язана з прийнятою в країні системою управління і документообігом, що, в свою чергу, вимагає розвитку системи навчання англійської мови (педагогічна функція¹²). З огляду на багатомовність на великих територіях, підконтрольних Британській короні, функції металекта стає все більш значущою. Розглянемо ці функції більш детально.

Політична функція, що виконувалася англійською мовою в Індії, ґрунтувалася на адміністративних, військових і судових реформах XVII – XX століть. У результаті цих реформ була посилена централізація державного апарату країни, під контролем британського парламенту і уряду опинилися практично всі князівства Індії. Роль англійської мови в такій системі управління складно недооцінювати, оскільки всі документи, які обслуговують чиновницький апарат, готувалися англійською мовою. Крім того, знання англійської мови було обов'язковим і для звернення до суду, і для роботи у відповідних структурах.

Природно, що адміністративна система для свого успішного функціонування в Індії потребувала формування сприятливого ставлення з боку місцевих жителів до таких нововведень, а також щодо впровадження англомовної освіти в країні.

Так, в середовищі корінних мешканців поширювалася думка про те, що англійська мова відкриє населенню Індії доступ до науки і технологій Заходу, до всієї епохи Просвітництва. Це призвело до створення ініціативних цивільних груп (прикладом може служити діяльність громадського реформатора, видавця Ражді Рама Мохана Роя), що засновували школи і коледжі, в яких використовувалися західні навчальні програми (наприклад, Anglo-Hindu School, Vedanta College).

Впровадження англійської мови як засобу освіти (хоч воно і гаряче дискутувалося в парламенті на тлі подій у Північній Америці), активно підтримувалося і британським адміністративним апаратом в Індії. У 1835 році лорд Томас Бабінгтон Маколей – державний діяч, історик, член Верховної ради (Council of India) при віце-королі Індії, готує "*Нотатки про освіту в Індії*" ("*Minute on Indian Education*"), що стали відправною точкою для прийняття цього

---

¹² У колоніальній Індії вона перебувала під прямим протекторатом апарату управління.

ж року генерал-губернатором Індії лордом Вільямом Бентінком (Lord William Bentinck) спеціального указу, який проголошував англійську мову засобом освіти в школах і університетах Індії. Згідно з декретом, державні фонди повинні були бути спрямовані на забезпечення корінного населення знанням в області англійської літератури і науки за допомогою англійської мови (див. Aggarwal, 1984: 15).

Природним є той факт, що через кілька десятиліть англійська мова стає найбільш популярним предметом у вищій школі, що видно з таблиці, наведеної Р. Р. Мехротрой.

Таблиця 1

Дисципліни спеціалізації і кількість учнів

English 226	Hebrew 2	Philosophy 89
Sanskrit 48	Latin 9	Mathematics 84
Arabic 8	Avesta and Pahlavi 5	Physical Science 117
Pali 1	French 9	Natural Science 20
Persian 32	History 49	Madras Vernacular 3

Дані, наведені в Таб. 1, цитують звіт по прогресу в освіті ("*Progress of education in India 1897-98 and 1901-02, Fourth Quinquennial Review*", Calcutta, 1904) і демонструють число учнів, що вибрали дисципліни спеціалізації в окремо взятому закладі, і найвищий рейтинг англійської мови серед навчальних дисциплін. Необхідно відзначити, що викладання у вищих навчальних закладах тяжіло до повсюдного використання англійської мови як засобу освіти.

Усвідомлення необхідності розвитку англійської освіти призвело до появи як педагогічної літератури англійською мовою (перший підручник, що стосується викладання англійської мови в Індії, "*The Tutor: Or a New English and Bengalee Work, Well adapted to teach the Natives English*" був виданий Джоном Міллером ще в 1797 році), так і словникової продукції (перший словник, складений на матеріалі англійської мови в Індії Френсісом Гладвіном "*A dictionary of Mohammedan law, and of Bengal revenue terms: with a vocabulary; Persian and English*", було надруковано в 1797 році).

Подальший розвиток лексикографічної практики, який спонукався і підтримувався багато у чому британською адміністрацією в Індії (що є проявом і продовженням політичної функції мови), призвів до появи глосаріїв, а потім і словників, як двомовних, так і тлумачних, що описували, в залежності від мети упорядника, різні особливості лексичного складу англійської мови в Індії. Прикладом можуть служити *A dictionary of Mohammedan law, Bengal revenue terms, Shanscrit, Hindoo, and other words, used in the East Indies* (1802) Самюеля Руссо; *Sanskrit-English Dictionary* (1819) Гораса Гаймана Вільсона; *Marathi-English dictionary* (1831) Джеймса Томаса Моулсворта; *An Anglo-Indian Dictionary: A Glossary of Indian Terms Used In English, and of Such English or Other Non-Indian Terms as Have Obtained Special Meanings in India* (1885) Джорджа

Кліффорда Вітворта і, нарешті, словник на історичних принципах Генрі Юла і Артура Кока Бернела *Hobson-Jobson* (1886).

Відзначимо, що створення словника на історичних принципах є доказом не тільки інтересу лінгвістичної спільноти до лексичних змін у мові, а й соціального інтересу, заснованого на ролі та функції мови в суспільстві.

Так, англійська мова в Індії часів колонізації не тільки обслуговувала адміністративні і фінансові зрізи суспільства, не тільки була засобом викладання в деяких школах і у вищих навчальних закладах, а й стала виконувати функції лінгва-франка в країні.

Крім зовнішніх соціально-історичних чинників, такому становленню англійської мови в Індії сприяла і внутрішня мовна ситуація. Як ми відзначали в першій статті циклу (Битко, 2019), різнопотужність, багатополюсність і дисгармонійність мовної ситуації в Індії добританського часу не дозволяють виокремити лише одну локальну мову, яка б прийняла на себе інтегруючі функції національної.

Проте розвиток суспільства на соціальному і економічному рівнях вимагав консолідації на мовному рівні. Однак жодна з корінних мов Індії не володіла універсальністю, повсюдним поширенням і ефективністю для виконання функції національної, як зазначав М. Махмуд (Mahmood, 1974).

Англійську ж мову за час колоніального правління Британської корони в Індії набула поширення по всій території країни серед різних верств населення завдяки системі освіти, забезпечила роботу правової системи, регіональної і національної адміністрації, збройних сил, економіки і мас медіа.

Такий стан англійської мови природно призвів до виникнення дискусії про її офіційну функцію і можливість прийняття як державної на конституційному рівні, що стала особливо актуальною після здобуття Індією незалежності в середині ХХ століття.

Висновки. Як показало дослідження, зміни в мовній ситуації Індії часів колонізації торкнулися, в основному, англійської мови, що зазнала значних змін своїх комунікативних і функціональних особливостей.

Так, на кількісному рівні, супроводжуючи розширення територіального контролю Британської корони в країні, англійська мова демонструє зростання демографічного показника, який досяг позначки в 200 000 в ХІХ столітті. В цей час відбуваються зміни національної приналежності населення, що володіє англійською мовою: крім британців і вихідців з інших англомовних країн, англійська мова починає активно поширюватися серед корінного населення Індії. Це призводить до зміни на комунікативному рівні використання англійської мови, яка поступово стає засобом, що використовується місцевим населенням у публіцистиці і художній літературі.

Трансформація англомовної складової кількісного параметра мовної ситуації призводить до змін її функціонального і оцінного параметрів. У колонізаційній період англійська мова виконує політичну, педагогічну функції і функцію мови посередника, які є взаємозумовленими і формують ставлення до мови як засобу соціального просування, отримання знань і навіть засобу

спілкування не тільки з іноземцями, але і з мешканцями інших регіонів півострова.

Такий стан англійської мови в Індії призводить до її соціальної варіативності й активного розвитку лексикографічної практики, що відбиває зміни на лексичному рівні. Кожен з цих аспектів є невід'ємною частиною особливостей англійської мови в Індії і вимагає окремого дослідження.

Список літератури

Битко Н. С. Языковая ситуация как фактор развития англоязычной лексикографии Индии: добританский период. *Записки з романо-германської філології*. 2019. Вип. 2 (43). С. 81-92.

Битко Н. С. Культурные, лингвистические и лексикографические антецеденты англоязычной лексикографии в Индии. *Вісник Харківського Національного Університету ім. В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 88. С. 99-104.

Mehrotra R. R. *Indian English: Texts and interpretation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1998. 148 p.

Dharwadker V. English in India and Indian Literature in English: The Early History, 1579-1834. *Comparative Literature Studies*. 2002. Vol. 39 (2). P. 93-119.

Lewis I. *Sahibs, Nabobs, and Boxwallahs. A Dictionary of The Words of Anglo-India*. Bombay, New York: Oxford University Press, 1991. 280 p.

History on Indian Census. Introduction. Government Of India. Ministry of Home Affairs. URL:http://censusindia.gov.in/Data_Products/Library/Indian_perceptive_link/History_link/censushistory.htm (last accessed 30.05.2021)

Sinha S. P. *English in India: A historical study with particular reference to English education in India*. Patna: Janaki Prakashan, 1978. 169 p.

Waterfield H. *Memorandum on the Census of British India 1871-72*. London: Eyre and Spottiswoode, 1875 P. 29. URL:

<https://arrow.latrobe.edu.au/store/3/4/5/5/2/public/paged9a1.html?title=1871&action=next&record=29> (last accessed 30.05.2021)

Baines J. A. *General report on the Census of India, 1891: Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty*. London: H.M.S.O, 1893. 288 p. URL:

<https://archive.org/stream/cu31924023177268#page/n159/mode/1up> (last accessed 30.05.2021)

Census yearwise. Office of the Registrar General & Census Commissioner, India. Ministry of Home Affairs. URL:

http://censusindia.gov.in/Data_Products/Library/Indian_perceptive_link/Census_Questionnaires_link/questions.htm#1911 (last accessed 30.05.2021)

Dashora Rao Sahib Pt. Yamunalal. *Mewar in 1941. A Summary of Census Statistics. Vol. IV*. Alwar: R.C. Sharma Bros. Electric Press, 1942. 227 p. URL:

<https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.124049/2015.124049.Mewar-In-1941-A-Summary-Of-Census-Statistics--Vol-Iv#page/n131/mode/2up/search/english> (last accessed 30.05.2021)

Bragg M. *The Adventure of English: 500 ad to 2000. The Biography of a Language*. London: Hodder & Stoughton, 2003. 354 p.

McArthur T. *The Oxford Guide to World English*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 501 p.

Wadia A. R. *The Future of English in India*. Bombay: Asia Publishing House, 1954. P. 3.

Ward A. W. *The Cambridge History of English Literature. Vol. XIV*. Cambridge: Cambridge University Press, 1916. P. 331-332.

Firth J. R. The English School of Phonetics. *Transactions of the Philological Society*. London, 1946. Vol. 45 (1). P. 92-132.

Rao G. S. *Indian Words in English. A study in Indo-British Cultural and Linguistic Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1954. 139 p.

Early travels in India 1583 – 1619 / ed. by William Foster. London: Milford, Oxford university press, 1921. 351 p. URL: <http://www.archive.org/details/earlytravelsinin00fostuoft> (last accessed 30.05.2021)

Prasad R. Ch. Early English Travellers in India. Delhi: Motilal Banarsidass, 1980. 382 p.

Parhi A. R. Indian English Through Newspapers. New Delhi: Concept Publishing Company, 2008. 277 p.

Mehrotra A. K. An Illustrated History of Indian Literature in English. Delhi: Permanent Black, 2003. 406 p.

Aggarwal J. C. Landmarks in the History of Modern Indian Education. New Delhi: Vikas Publishing House, 1984. 423 p.

Mahmood M. Language Politics and higher education in India. *The Indian Journal of Political Science*. 1974. Vol. 35 (3). P. 277-286.

Reference

Bitko, N. S. (2019). Jazykovaja situacija kak faktor razvitija anglojazyčnoj leksikografii Indii: dobritanskij period. *Zapiski z romano-germans'koj filologii*, 2 (43), 81-92.

Bitko, N. S. (2018). Kul'turnye, lingvisticheskie i leksikograficheskie antecedenty anglojazyčnoj leksikografii v Indii. *Visnik Harkivs'kogo Nacional'nogo Universitetu im. V. N. Karazina*, 88, 99-104.

Mehrotra, R. R. (1998). *Indian English: Texts and interpretation*. Amsterdam: John Benjamins.

Dharwadker, V. (2002). English in India and Indian Literature in English: The Early History, 1579-1834. *Comparative Literature Studies*, 39 (2), 93-119.

Lewis, I. (1991). *Sahibs, nabobs and boxwallahs: A dictionary of the words of Anglo-India*. Bombay: Oxford University Press.

History on Indian Census. Introduction. Government Of India. Ministry of Home Affairs. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from

http://censusindia.gov.in/Data_Products/Library/Indian_perceptive_link/History_link/censushistory.htm

Sinha, S. P. (1978). *English in India: A historical study with particular reference to English education in India*. Patna: Janaki Prakashan.

Waterfield, H. (1875). *Memorandum on the Census of British India 1871-72*. London: Eyre and Spottiswoode. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from

<https://arrow.latrobe.edu.au/store/3/4/5/5/2/public/paged9a1.html?title=1871&action=next&record=29>

Baines, J. A. (1893). *General report on the Census of India, 1891: Presented to both Houses of Parliament by command of Her Majesty*. London: H.M.S.O. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from

<https://archive.org/stream/cu31924023177268#page/n159/mode/1up>

Census yearwise. Office of the Registrar General & Census Commissioner, India. Ministry of Home Affairs. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from

http://censusindia.gov.in/Data_Products/Library/Indian_perceptive_link/Census_Questionnaires_link/questions.htm#1911

Dashora, Rao Sahib Pt. Yamunalal. (1942). *Mewar in 1941. A Summary of Census Statistics* (Vol. IV). Alwar: R.C. Sharma Bros. Electric Press. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from

<https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.124049/2015.124049.Mewar-In-1941-A-Summary-Of-Census-Statistics--Vol-Iv#page/n131/mode/2up/search/english>

Bragg, M. (2016). *The adventure of English: 500 AD to 2000: The biography of a language*. London: Sceptre.

McArthur, T. (2003). *The Oxford guide to world English*. Oxford: Oxford University Press.

Wadia, A. R. (1954). *The future of English in India*. Bombay: Asia Publishing House.

Ward, A. W. (1916). *The Cambridge history of English literature*. (Vol. XIV). Cambridge: Cambridge Univ. Press.

- Firth, J. R. (1946). The English School Of Phonetics. *Transactions of the Philological Society*, 45 (1), 92-132. doi:10.1111/j.1467-968x.1946.tb00224.x
- Rao, G. S. (1954). *Indian words in English: A study in Indo-British cultural and linguistic relations*. Oxford: Clarendon Press.
- Foster, W. (Ed.). (1921). *Early travels in India 1583 – 1619*. Milford: Oxford university press. (n.d.). Retrieved May 30, 2021, from <http://www.archive.org/details/earlytravelsinin00fostuoft>
- Prasad, R. C. (1980). *Early English travellers in India: A study in the travel literature of the Elizabethan and Jacobean periods with particular reference to India*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Parhi, A. R. (2008). *Indian English through newspapers*. New Delhi: Concept Publ.
- Mehrotra, A. K. (2003). *An illustrated history of Indian literature in English*. Delhi: Permanent Black.
- Aggarwal, J. C. (1984). *Landmarks in the history of modern Indian education*. New Delhi: Vikas Publishing House.
- Mahmood, M. (1974). Language Politics and higher education in India. *The Indian Journal of Political Science*, 35 (3), 277-286.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021 р.